

1.3 Вертикальна інтеграція як чинник підвищення інноваційності та продуктивності вітчизняного АПК

Стратегічні цілі входження України до світового економічного простору та інтенсифікації процесів євроінтеграції актуалізують завдання пошуку, примноження та ефективного використання її конкурентних переваг до яких, зокрема, належить потужний аграрний потенціал, що створює сприятливі умови для сільськогосподарського виробництва.

Аграрні реформи, що розпочались в Україні зі здобуттям незалежності зумовили стрімкі процеси концентрації капіталу і формування на цій основі інтегрованих форм господарських структур. Це відбувається еволюційно і значною мірою зумовлено спробою вітчизняного бізнесу віднайти найефективніший механізм господарювання в умовах незавершеності аграрних реформ в Україні та порушених, внаслідок економічної кризи, міжгалузевих зв'язків. Розвиток вітчизняного агропромислового сектора економіки відбувається в напрямку посилення організаційної, технологічної, економічної та інформаційної інтеграції суб'єктів сільського господарства з переробними, транспортними, обслуговуючими, торговельними, фінансовими та іншими підприємствами та організаціями.

1. Сутність інтегрованих сільськогосподарських об'єднань та їх види, основні чинники їх виникнення та переваги

Інтеграція означає організаційне об'єднання технологічно пов'язаних між собою різнорідних видів діяльності з притаманними їм функціями з метою виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів [1].

Під поняттям агропромислової інтеграції слід розуміти процес зближення галузей сільського господарства і промисловості в цілях органічного синтезу цих сфер суспільного виробництва з метою досягнення синергетичного ефекту. В результаті агропромислової інтеграції утворюються агропромислові формування, які являють собою сукупність технологічно, економічно і організаційно взаємопов'язаних сільськогосподарських і промислових підприємств і організацій, що здійснюють виробництво, зберігання, переробку і доведення до споживача продуктів із сільськогосподарської сировини.

Агропромислові інтеграційні об'єднання, які відрізняються різноманіттям форм можна класифікуються за багатьма напрямками (рис. 1)

Рис. 1. Класифікація інтегрованих агропромислових формувань
Джерело: Складено автором на основі [1, 2])

Поряд з іншими характеристиками необхідно виділити класифікацію формувань за типом інтеграції. Горизонтальна інтеграція характерна для об'єднання господарських структур, що випускають однорідну продукцію, надають однакові послуги або виконують аналогічні операції технологічного циклу. Вертикальна інтеграція застосовується при злитті підприємств різних галузей за принципом технологічної єдності виробничих процесів. Особливий тип інтеграції – диверсифікація – полягає в проникненні великої компанії в інші галузі, з якими вона не має прямих та непрямих виробничих зв'язків [2].

На даний момент у вітчизняному агропромисловому комплексі переважають вертикально інтегровані об'єднання, зокрема об'єднання сільськогосподарських підприємств з переробними підприємствами та організаціями торгівлі. Тобто створення об'єднань, що являють собою замкнуте коло: виробництво продукції сільського господарства, її переробка та реалізація кінцевого продукту. Організаційною формою вертикальної інтеграції в аграрній галузі є агропродовольчий холдинг (далі агрохолдинг).

Згідно з Законом України «Про холдингові компанії в Україні», холдинговою компанією є акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. При цьому під холдинговим корпоративним пакетом акцій розуміють такий пакет акцій підприємства, який перевищує 50% їх загальної кількості або є достатнім для вирішального впливу на його діяльність [3].

Отже, агрохолдинг – це вертикально інтегрована структура, що створюється, як правило, шляхом оренди землі потужними промисловими групами, фінансовими і сервісними структурами. Вони є суто бізнесовими проектами, основна мета яких полягає у примноженні капіталу їх власників.

Міжнародна класифікація холдингів виокремлює чисті, управлінські та змішані утворення. Так чистий або майновий холдинг – виконує фінансово-інвестиційні та фінансово-контрольні функції; управлінський або договірний холдинг забезпечує виробничо-технологічне й економічне управління підрозділами; змішаний холдинг – займається крім виконання перерахованих функцій підприємницькою діяльністю: фінансово-кредитною, виробничою, торгівельною, транспортною тощо [4]. Вітчизняні агрохолдинги – це переважно холдинги змішаного типу [5].

Холдингом, як правило, є сукупність юридичних осіб, що складається з основної і дочірніх компаній. Основна компанія вирішує пріоритетні управлінські, фінансові та господарські питання дочірніх фірм. В аграрному секторі холдинг може включати: керуючу компанію, виробників сировини, підприємства, що займаються зберіганням продукції (наприклад, елеватори), переробні підприємства, підприємства з реалізації кінцевого продукту (рис. 2).

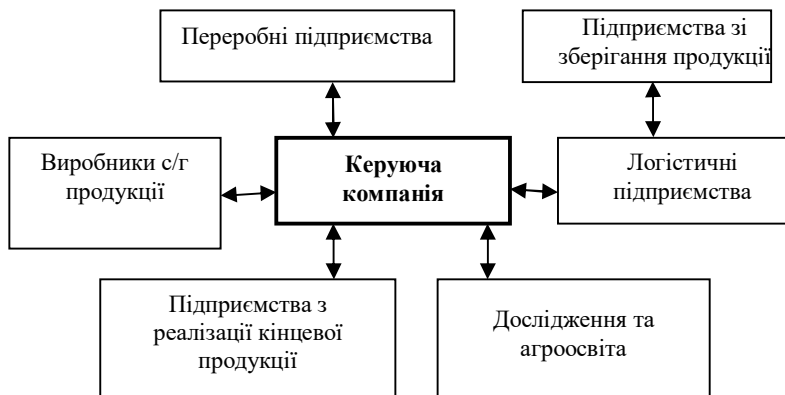

Рис. 2. Типова схема організаційної структури агрохолдингу в Україні

Така організація виробництва робить можливою централізацію багатьох функцій управлінського апарату (планування, бухгалтерський облік, розподіл і контроль фінансових потоків, питання соціальної сфери та ін.).

Потенціал інтегрованої структури визначається ступенем використання організаційних резервів і при ефективному господарюванні може дати значний економічний ефект. Величезні можливості зростання обсягів виробництва, різкого підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції і поліпшення її якості закладені в спеціалізації і концентрації виробництва в результаті створення інтегрованих сільськогосподарських підприємств.

Включення сільськогосподарських підприємств до складу інтегрованого об'єднання дає синергетичний ефект у формі позитивного масштабу виробництва, що зумовлено: оптимальним завантаженням виробничих потужностей та обсягів закупівель, ліквідацією функцій, що дублюються, а відтак зменшенням кількості управлінського та обслуговуючого персоналу; централізованого постачання технікою, обладнанням; гарантованого збуту виробленої сільськогосподарської продукції тощо.

Учасники таких об'єднань також одержують доступ до нових фінансових та технологічних можливостей, що підсилює їх конкурентні позиції, приводячи до зростання прибутку й обсягів продажу. Для власників капіталу інтегроване об'єднання відкриває можливості легалізації капіталу і активів; формування позитивної

кредиторської історії, дозволяє володіти активами централізовано і відкрито.

Великі розміри роблять можливим та ефективним використання нових технологій, розширення каналів збуту продукції, в тому числі за рахунок створення фірмових магазинів та ширших можливостей експорту продукції; зменшення залежності від контрагентів та ризиків, за рахунок диверсифікації діяльності тощо, що дозволяє у повній мірі реалізувати позитивний ефект масштабу за рахунок більш ефективного використання ресурсного потенціалу.

Крім того, інтегровані агропромислові об'єднання, за умови їх успішного функціонування, здатні ефективно впливати на розвиток реального сектору економіки та виробничої інфраструктури, сприяти продукуванню та впровадженню новітніх технологій та створенню нових робочих місць, а також допомагати у вирішенні ряду інших важливих соціально-економічних проблем. Органи місцевого самоврядування також зацікавлені в успішному функціонуванні таких об'єднань, оскільки розраховують на зростання податкових надходжень, створення нових робочих місць, реалізацію соціальних програм в результаті їх діяльності.

Від співпраці з агропромисловими об'єднаннями виграють і фінансові інститути, насамперед кредитні, оскільки це знижує рівень ризику їх кредитного портфеля, Інтегровані формування, як правило, першими освоюють нові технології в управлінні й виробництві, чим підсилюють свою стійкість та конкурентні позиції, виходять на вищий рівень розвитку, переходячи від взаємної конкуренції до взаємовигідної кооперації.

Загалом для вітчизняного аграрного сектору створення та діяльність інтегрованих об'єднань особливо важливі, оскільки сприяють входженню у світову економічну систему, підвищенню глобальної конкурентоспроможності.

2. Об'єктивні передумови створення інтегрованих сільськогосподарських підприємств в Україні та їх вплив на продуктивність та інноваційність вітчизняного АПК

Традиційно аграрний сектор відіграє визначну роль в соціально-економічному житті України. Цьому, у першу чергу, сприяють сприятливі ґрунтові, кліматичні, агрокліматичні умови, що склались на її території.

Зокрема, до них належить 80 млн га сільськогосподарської землі, з якої близько 78,9% – орні землі (рілля) і багаторічні насадження, 13,0% – пасовища, 8,4% – сіножаті. Україні належить близько третини світових запасів чорноземів [6]. Вона займає четверте місце в світі за

обсягом сільськогосподарських угідь з розрахунку на одного жителя, а за обсягом ріллі на одного жителя – друге місце [7, 18].

Слід зазначити, що анексія Криму Російською Федерацією та військові дії на сході країни негативно позначились на загальних результатах діяльності аграрного сектору України, що виявилось хоч і в незначному, але скороченні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції після 2014 р. (рис. 3).

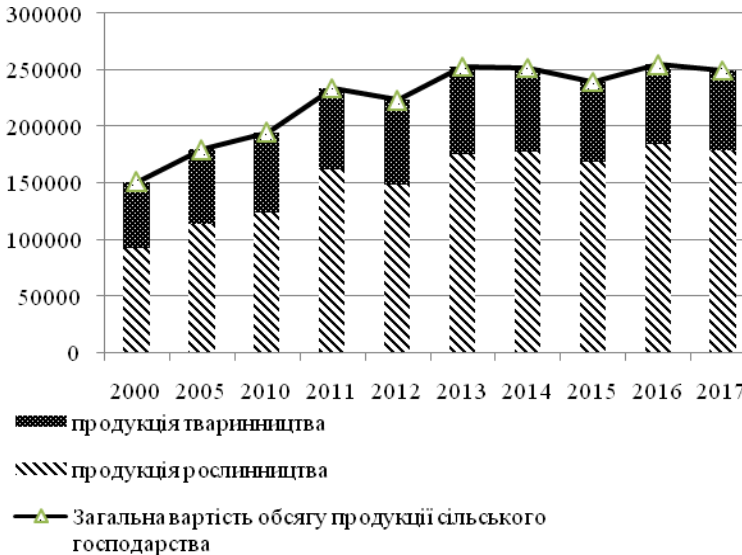

Рис. 3. Динаміка обсягу продукції сільського господарства за категоріями господарств за період з 2000-2017 рр. (грн в цінах 2010 р.)
Джерело: Складено автором на основі [8]

Продуктивність праці сільськогосподарських підприємств в Україні та її динаміка значною мірою залежить від погодних умов, ним зумовленої (рис. 4), що свідчить про доволі відсталу технічну та технологічну базу, особливо в рослинництві.

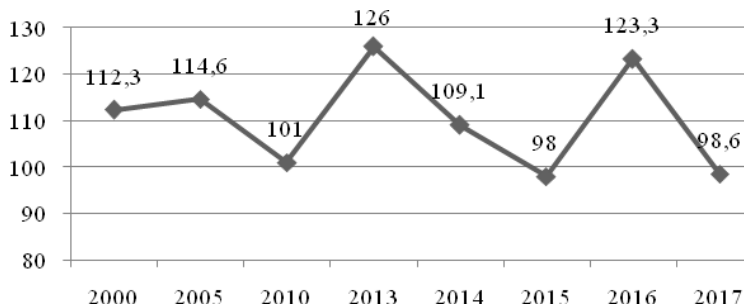

Рис. 4. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (у % до попереднього року)

Джерело: Складено автором на основі [8]

При цьому, відносна продуктивність великих підприємств в аграрному секторі економіки України є значно вищою, порівняно з середніми і великими. Дослідження свідчать, що великі сільськогосподарські підприємства, частка яких становить лише 0,3%, в загальній кількості підприємств галузі виробляють 27,5% сільськогосподарської продукції (співвідношення – 91,7 рази), середні підприємства, яких 8% від загальної кількості аграрних підприємств виробляють 46% (співвідношення – 5,75 рази). Для малих це співвідношення складає 0,29 (рис. 5).

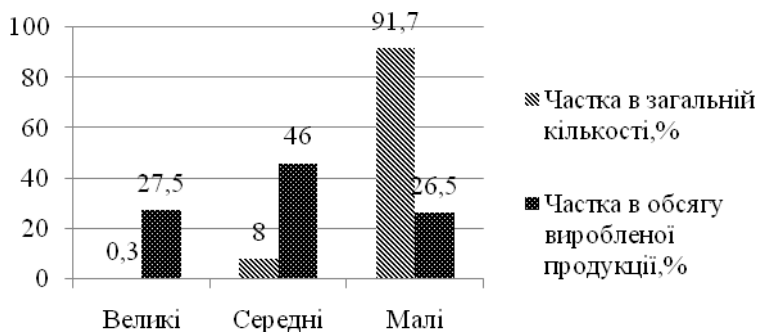

Рис. 5. Показники діяльності сільськогосподарських виробників за розмірами та кількістю виготовленої продукції

Джерело: Складено автором на основі [8]

Це є одним з додаткових аргументів для процесів централізації та концентрації виробництва та капіталу у вітчизняній аграрній галузі,

що віднайшло прояв в скороченні кількості підприємств, як за рахунок виходу з ринку, так і за рахунок злиттів і поглинань. В результаті протягом 17-ти років (2000-2017 рр.) загальне число господарюючих суб'єктів в аграрному секторі України зменшилось на 25,5%. Найбільше скорочення відбулось серед державних підприємств (-65,1%) та кооперативів (-78,8%), а найменше – серед фермерських господарств (-20,7%) та приватних підприємств (21,95), що свідчить також про зміну організаційно-правової структури вітчизняного АПК. Скорочення серед господарських товариств склало 25,5% [8].

Слід зазначити, що трикратна девальвація національної валюти в період кризи 2014-2015 рр., стала причиною збитковості багатьох сільськогосподарських підприємств, діяльність яких спрямована на внутрішній ринок та які в своїй діяльності переважно використовують импортну техніку і запасні частини. Особливо постраждали фермерські господарства, кількість яких в результаті підвищення цін на паливе, мінеральні добрива та ремонт техніки за цей період зменшилась на 1902 одиниці [7, 24]. З іншого боку, процеси централізації та концентрації капіталу у вітчизняному агропромисловому комплексі призвели до збільшення частки великих підприємств, з земельним банком понад 10 тис. га. У 2017 р. таких налічувалось 93. Найбільша їх кількість знаходиться в Київській (32), Чернігівській (28) і Полтавській (26) областях [9].

Переважна частина великих виробників сільськогосподарської продукції функціонує в формі агрохолдингів, які мають міжрегіональний характер та здійснюють свою діяльність одночасно в декількох сферах. Наприклад, «Мрія агрохолдинг» орендує сільськогосподарські угіддя на території шести областей: Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Хмельницької та Чернівецької, Ровенської, де займається насінництвом, вирощуванням і реалізацією зернових культур, цукрових буряків, картоплі. При цьому має у власності шість цукрових заводів та елеватори потужністю 380 тис. т. [10]. Компанія «Нібулон» обробляє 82 тис. га землі, володіє і управляє другою за величиною в Україні мережею внутрішніх елеваторів і річкових терміналів, а також сучасним морським терміналом, розташованим у Миколаєві, в Чорноморському регіоні, є одним з лідерів з експорту кукурудзи, пшениці і ячменю [11].

Слід зазначити, що утворення агрохолдингів в Україні відбувалось як в результаті злиттів і поглинань, так і внаслідок накопичення землі і залучення міжнародних інвестицій середніми, за розмірами, аграрними підприємствами. Так, одне з перших масштабних злиттів компаній в агросекторі відбулося у вересні 2009

р., коли шляхом об'єднання активів «Ленд Вест компанії» та «Західної компанії» Дакор (обидві – м. Рівне) в утворилася нова компанія «Дакор Агро Холдинг» (Dakor Agro Holding). Контролюючі пакети 69,34% акцій «Ленд Весту» і 77,41% акцій «Дакор» було консолідовано власником в один пакет в кількості 4,1 млн акцій, що склало 75,81% акцій нової компанії «Дакор Агро Холдинг». Структура об'єднання складалася з чотирьох заводів з виробництва цукру, 163 тис. га сільськогосподарських земель, парку сучасної техніки, а також компанії із забезпечення логістики і зберігання продукції. Вже на початку 2011 року агрокомпанія Ukrlandfarming, придбала агрохолдинг «Дакор Агро Холдинг», а також компанію «Райз», якому належали кілька елеваторів і цукровий завод [12].

Крім злиттів також відбулася і реорганізація компаній. Так, в результаті внутрішньої реорганізації групи компаній Valars Group були сформовані два окремих бізнес-напрямки: агрохолдинг Valinor і трейдингова компанія Valars. Агрохолдинг Valinor утворився шляхом злиття українського агрохолдингу «Волари» і російського агрохолдингу групи Valars.

Іноді вітчизняні агрохолдинги утворювалися в результаті переливу капіталу з високоприбуткових галузей промисловості (нафтогазової чи металургійної) до сільського господарства. Наприклад, в 2011 р. на базі сільськогосподарських активів Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча було створено групу HarvEast. При цьому, акціонерами холдингу виступили також Група СКМ і Група «Смарт-Холдинг». Аналогічно були утворені «Миронівський хлібопродукт», «Астара-Київ», «Укрзернопром» та ін. [12].

Інтеграційні процеси, що відбуваються у вітчизняному аграрному секторі призвели до збільшення загального земельного банку агрохолдингів з 1,7 млн га (8% усіх угідь в розпорядженні сільськогосподарських підприємств у 2010 р.) до 6,25 млн га в 2017 р. (29%). Лише за останні 5 років обсяг сільгоспугідь в користуванні цієї категорією сільгосппідприємств збільшився на 6,3%. При цьому лідерами з концентрації земельного банку стали «Кернел» – 600 тис. га, UkrLandFarming – 570 тис. га, «Агропросперіс» (NCH) – 410 тис. га [9].

Слід однак зазначити, що офіційна державна статистика щодо кількості сільськогосподарських підприємств та їх земельного банку не враховує структури агрохолдингів, які можуть складатися із певної групи компаній в які входять від декількох до декількох десятків підприємств, що не дає змоги детально проаналізувати розподіл

земельного фонду між підприємствами, які належать одному власнику або групі власників. За рахунок «ефекту масштабу», фінансових та технічних можливостей агрохолдинги продовжують збільшувати свій земельний банк, а решту підприємств, внаслідок більш утрудненого доступу до дешевих кредитних ресурсів та інших джерел фінансування, ефективної сільськогосподарської техніки, скасування спеціального режиму оподаткування тощо, змушені віддавати свою землю у суборенду агрохолдингам або взагалі припиняти діяльність. За даними Державної служби статистики України кількість підприємств, які мали сільськогосподарські угіддя, протягом періоду з 2007 р. по 2016 р. зменшилася на 7791 одиницю [7, 21].

Можна припустити, що наступним етапом формування агрохолдингів буде оптимізація їх розмірів. Подальше об'єднання сільськогосподарських угідь у масиви з площею 300–400 тис. га і більше для України є малоймовірним. Враховуючи досвід Росії, варто очікувати навіть зменшення земельного банку агрохолдингів, формування оптимальних за розміром і системою управління господарських формувань, в розпорядженні яких перебуватиме від 50 до 100 тис. га землі [13, 147], оскільки, як показує практика надто великі земельні масиви можуть призвести до зниження ефективності їх використання. Наприклад, згідно фінансового звіту компанії «Кернел» за 2018 р. (1 липня 2017 р. – 30 червня 2018 р.), EBITDA EBITDA (від англ. Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization – прибуток до вирахування витрат по виплаті відсотків і податків та нарахованої амортизації) з гектару, на фоні збільшення її земельного банку в 1,5 рази, скоротилась на 61% – с 378 дол. США до 149 дол. США [14].

Слід зазначити, що агрохолдинги в Україні відіграють важливу роль у формуванні не лише вітчизняного ринку сільськогосподарської сировини та готової продукції. Наприклад, їх частка в загальному експорті вище, ніж інших сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві цих культур за винятком сої.

Після підписання угоди про асоціацію з ЄС та завдяки сприятливій кон'юктурі на світових продовольчих ринках, агрохолдинги демонструють покращення фінансових результатів своєї діяльності. Так, якщо в 2014 р. з 12-ти найбільших вітчизняних агрохолдингів у 9-х показники чистого прибутку набували від'ємних значень, то в 2017 р. лише 3 працювали збитково. У 2017 році середній показник серед холдингів вперше за кілька років почав рости (з 77,31 млн дол. США у 2016 р. до 84,07 млн дол. США, у 2017 р) [9]. В

середньому (серед 20-ти найбільших) він складає 300 дол. США на 1 га [14].

Значною мірою такі результати зумовлені можливістю великих, вертикально-інтегрованих структур залучати інвестиції, технології і кредитні ресурси, як на вітчизняних, так і на міжнародних фінансових ринках. Прикладом може бути кредит в 35 млн дол. США отриманий компанію «Нібулон» від голландського банку FMO для реалізації проекту з модернізації та оптимізації потужностей зі зберігання зерна, підвищення рентабельності і ефективності річкових перевезень та зниження навантаження на навколишнє середовище [11]. В 2013 р. «Мрія Агрохолдинг» розмістила єврооблігацій на 400 млн дол. США [10].

30 млн дол. США було виділено рядом міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Голландським банком розвитку і ЄІБ) на розвиток агрологістики та підвищення ресурсоефективності компанії «Астарта». Ще в 2012 р. група «Агротрейд» та ЄБРР підписали кредитну угоду на поповнення оборотного капіталу на суму 15 млн дол. США і 8 млн дол. США на оновлення мережі елеваторів. Завдяки цьому холдинг з нуля побудував першу чергу сучасного елеватора в Чернігівській області та провів реконструкцію ще трьох елеваторів – Гадяцького, Коломацького і «Доч-Хліб». Частина коштів була спрямована на покупку устаткування для насінневого заводу [9].

Як наслідок агрохолдинги мають більші, порівняно з середніми та малими підприємствами, фінансові можливості для оновлення парку сільськогосподарської техніки, яка дозволяє суттєво підвищити продуктивність виробництва. Наприклад, компанія Нібулон у 2018 р. інвестувала на ці цілі 8,6 млн дол. США, що дозволило придбати майже сотню її одиниць [9]. «Агропросперис Банк» в листопаді 2018 р. підписали з постачальником сільгосптехники «Агріматко-Україна» партнерську угоду, яка надавала вигідні умови кредитування покупки сільськогосподарської техніки. Завдяки цій угоді українські аграрії, в розпорядженні яких перебуває більше 100 га землі отримали можливість придбати техніку від світових виробників в кредит на 7 років під 0,01% в доларах та 6,57% річних в гривні [14]. Крім того, масштаб земельних ресурсів, що знаходиться в розпорядженні агрохолдингів, дозволяє використовувати потужні і великі сільськогосподарські машини. Технічний парк укомплектований новим обладнанням від світових виробників, що дозволяє використовувати машини цілодобово.

В 2018 р. компанія Agrofusion, яка займається вирощуванням томатів у Миколаївській області відкрила третій завод з переробки

томатів – «Східний», потужність якого, як і попередніх двох склала 4 тис. т. Розмір її земельного банку, задіяного в рослинництві – склав біля 30 тис. га. Крім того будується завод з сушки овочів та виробництва томатного порошку. Відкриття холдингом Agricom Group заводу з виробництва пластівців стало ще однією ілюстрацією вертикальної інтеграції на українському агроринку. Для зернового сегмента вершина інтеграції – випуск готових продуктів. Новий завод компанії випускає пластівці швидкого приготування. При цьому завод було спроектовано швейцарською компанією «Бюлер». Вона ж здійснювала інжинірингові роботи та надала основне обладнання. З 10,5 млн дол. США вартості проекту 60% інвестицій – позикові кошти [14].

Слід зазначити, що лише великі виробники сільськогосподарської продукції можуть забезпечити її відповідність Технічному регламенту Європейського Союзу чи іншим документам, прийнятим з метою захисту життя і здоров'я людей, охорони навколишнього середовища, без чого її експорт неможливий. У тому числі, за рахунок можливості інвестувати значні кошти в контроль якості як за рахунок створення власних лабораторій, так і за рахунок співпраці зі спеціалізованими науковими та дослідними центрами у цій сфері.

Крім того, саме великі агропромислові компанії мають більші можливості застосовувати передові інформаційні технології (які дозволяють оптимізувати розміри виробництва та управління ним, сприяти збільшенню врожайності та рентабельності виробництва), фінансувати нові розробки AgTech, їх купувати і впроваджувати. Прикладом може бути співпраця ТОВ «Укравіт Агро» зі швейцарською інноваційною компанією Gamma у створенні програми дистанційного моніторингу потреб культур у мінеральних добривах упродовж сезону. Ця технологія дозволила більш раціонально застосувати добрива та підвищувати урожайність на 10 – 15%. А, наприклад, платформа Hummingbird Technologies, що вже теж використовується в Україні, дозволяє економити до 20% гербіцидів [10].

Серед найбільш популярних інновацій в сфері AgTech, що використовуються вітчизняними агрохолдингами є: облікові програми (зокрема, для бухгалтерії, обліку ресурсів, побудови процесів, у тому числі в сфері трекінгу і використання пального), дистанційне зондування землі, використання GPS-обладнання, агрометеорологія та облік земельного банку. Затрати на фінансування розробки та використання цих технологій дає позитивний економічний ефект насамперед за рахунок прийняття правильних управлінських рішень,

підвищення ефективності використання техніки та обладнання, землі, людських ресурсів. При цьому, позитивний ефект від використання великими компаніями досягнень в сфері AgTech може сприяти підвищенню продуктивності праці в усьому вітчизняному агропромисловому комплексі. Так запуск онлайн-платформи Open Agribusiness компанією «Кернел» у 2018 р дало змогу її партнерам отримати доступ до даних, що дозволить їм також долучитись до використання сучасних технологій та реалізації інноваційних проектів [9].

Однак значною проблемою для забезпечення ефективної роботи підприємств аграрної галузі залишається відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення та дефіцит висококваліфікованих кадрів. Незважаючи на наявність в Україні спеціалізованих державних навчальних закладів, освітньо-професійні програми та рівень їх підготовки не відповідають сучасним потребам галузі. Слід зазначити, що ряд компаній самі починають займатись їх створенням. Так «Мрія Агрохолдинг» у 2011 р. відкрив Українську аграрну школу», а в 2013 р. Школу механіків, бухгалтерів та агроМВА [10]. Такі заходи також створюють значний позитивний соціальний ефект, оскільки потрібних спеціалістів в аграрній сфері отримують і інші підприємства галузі, зокрема і фермерські господарства.

3. Пріоритетні напрями структурної перебудови аграрного сектора України з метою підвищення його ефективності

Агрохолдинг як організаційна форма агробізнесу є досить суперечливою щодо ефективності її діяльності: з одного боку, вона забезпечує концентрацію ресурсів та оптимізацію економічних взаємовідносин між виробниками сировини та її переробниками, що створює об'єктивні умови для підвищення ефективності; а з іншого – їх функціонування може призвести до ряду негативних соціальних, економічних та екологічних наслідків.

Так, зокрема, система оренди, що склалась на фоні мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні, позбавляє агрохолдинги гарантій довготермінового використання земельних ділянок, а отже не стимулює їх до довгострокових капітальних вкладень у сільськогосподарські угіддя, в тому числі на підтримання родючості ґрунту. Переважна частина агрохолдингів орієнтована на експорт монокультур, які приносять їм надприбутки. Як наслідок, в деяких випадках можна говорити про хижачке ставлення до землі, коли не застосовується сівозміна, органічні добрива, має місце надлишкове використання хімікатів. Результатом є, наприклад, зниження вмісту гумусу в орному шарі ґрунту з 3,97 до

3,32% на 148,5 тис. га земель, орендованих ВАТ «Нафкомагро», де у структурі товарної продукції майже 100% становить зерно (у тому числі 65% – зерно кукурудзи [2].

З одного боку, оренда землі агрохолдингами формує додатковий дохід значної частини сільського населення, власників земельних ділянок і земельних часток (паїв), особливо пенсіонерів, частка яких серед орендодавців перевищує 50%, однак, через особливості оподаткування не сприяє суттєвому притоку коштів до бюджетів місцевих громад, чия, наприклад, транспортна інфраструктура використовується. Крім того, використання потужної сучасної техніки та сучасних технологій обробітку полів, як і скорочення кількості середніх і дрібних сільськогосподарських виробників не сприяє вирішення проблеми з низьким рівнем зайнятості на селі. Результатом є консервація на сільських територіях незадовільного стану соціального розвитку, що поглиблює демографічну кризу, зумовлену як природними факторами, так і масовим відтоком населення у міста, низький рівень життя, занепад соціальної інфраструктури.

Займаючись виробництвом певних видів сільськогосподарської продукції агрохолдинги, в деяких випадках, досягають від 20% до 50% частки відповідних ринків, по суті перетворюючись на монополістів [15, 55]. З іншого боку, на деяких територіях вони стають моносоністами на місцевих ринках праці та оренди землі, диктуючи свої умови власникам цих ресурсів. Крім того, в реаліях України, складна інтегральна форма господарювання, притаманна агрохолдингам, ідеально підходить для проведення як відносно законних (оптимізація й мінімізація податків та спекуляцій), так і незаконних (ухилення від сплати податків) операцій, що поглиблює тінізацію вітчизняної економіки.

Тому пріоритетним напрямом з формування сучасної структури агропромислового комплексу України, що забезпечить ефективне використання конкурентних переваг галузі, раціональне ведення сільськогосподарського виробництва та використання трудових ресурсів сільської місцевості, сприяння соціально-економічному розвитку сільських територій, є формування збалансованої взаємодоповнюючої диверсифікованої системи господарюючих суб'єктів різних організаційних форм та типів власності.

У зв'язку з цим основними завданнями державної політики у сфері розвитку форм господарювання та інтеграції у вітчизняному АПК має стати:

створення умов для конкуренції на ринку оренди землі через обмеження розмірів землекористування великих господарських

структур у межах адміністративних районів та в цілому в Україні, обов'язкова державна реєстрація землекористувачів за місцем знаходження земельних ділянок;

запровадження виробничих стандартів щодо структури посівних площ та щільності поголів'я тварин на регіональному рівні та на рівні суб'єктів господарювання;

налагодження громадського контролю за ефективним використанням земель шляхом створення спеціальних комісій, які будуть присутні як при передачі в оренду земельної ділянки, так і при прийомі її від орендаря після закінчення строку оренди;

удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку галузі шляхом створення ефективної системи формування, обробки та передачі (надходження) обліково-аналітичної інформації для своєчасного ухвалення ефективних рішень на всіх рівнях управління аграрного сектору економіки;

формування ефективної системи інноваційного забезпечення агропромислового виробництва, а також передумов для впровадження інноваційної моделі розвитку галузі;

надання державної інвестиційної підтримки при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств;

формування інформаційної бази щодо натуральних та вартісних параметрів галузевих основних засобів у розрізі їх видів, власників та користувачів.

удосконалення механізму фінансової підтримки сільськогосподарських виробників;

розвиток зовнішньоекономічної діяльності шляхом підтримки експорту готової продукції, створення сприятливих умов для його збільшення, захисту вітчизняного товаровиробника на світовому ринку.

Наявність у агрохолдингів великої кількості як позитивних, так і негативних рис породжує необхідність розроблення законодавчого забезпечення діяльності цих структур у сфері аграрного бізнесу, з метою нарощування їх позитивних переваг та мінімізації негативних наслідків функціонування. Крім того, важливо враховувати й необхідність розроблення заходів щодо уникнення або пом'якшення об'єктивних негативних наслідків функціонування агрохолдингів на сільських територіях.

З метою реалізації потенційних конкурентних переваг агрохолдингів у державі потрібно створити необхідні передумови та реалізувати засади державного регулювання їх діяльності в частині:

регулювання експортно-імпортних операцій;
обмеження монополізму в господарській діяльності агрохолдингів, що сприятиме розвитку здорової конкуренції в сільському господарстві;
формування і перерозподілу фінансових потоків;
узгодження функціонування агрохолдингів із стратегією розвитку сільських територій.

Дуже важливою вбачається державна підтримка розвитку та впровадження AgTech платформ з метою використання їх усіма підприємствами АПК, незалежно від розмірів та організаційної форми, консалтингова підтримка з їх використання та доступ до бази даних.

Реалізація згаданих напрямів регулювання розвитку різних організаційних форм в АПК України забезпечить раціональне, високоєфективне використання земель сільськогосподарського призначення, збереження і примноження їх продуктивності та дозволить реалізувати експортний потенціал країни, сприятиме розвитку всіх галузей аграрного сектора, сільської місцевості та інфраструктури, створенню нових робочих місць, а також підвищить інвестиційну привабливість агропромислового виробництва.

Література

1. Габор В.С. Організаційно-економічний механізм поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7 (45). С. 31-33.
2. Черевко Г. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. *Економічні відносини в аграрному бізнесі*. 2012. Т. 5. № 1-2. С. 32-41.
3. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. №3528-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 34. С. 291.
4. Дідус С.М. Агрохолдинги в Україні: особливості становлення та розвитку. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 96-102.
5. Мірзоева Т.В. Агрохолдинги України в умовах сьогодення *Інноваційна економіка*. 2012. №8 (34). С. 90-93.
6. Стародубцева Т. В., Самотоєнкова О.В. Аналіз динаміки та структури продукції сільського господарства. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень* : збірник наукових студентських праць. Одеса. ОНЕУ, 2017. Вип. 3. Ч. 1. С. 114 – 119.
7. Аналіз ефективності використання земельного фонду України та ризиків введення ринку землі в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів : Аналітична доповідь. Київ, 2017. 45 с.
8. Держстат України. Офіційний сайт. URL: ukrstat.gov.ua

9. «AgroPortal». Офіційний сайт. URL: <http://agroportal.ua/publishing/infografika/top10-agrokholdingov-ukrainy-aktstenty-2017-v-infografike/>
- 10 «Мрія Агрохолдинг» Офіційний сайт. URL: <http://mriya.ua/ru/>
11. Нібулон. Офіційний сайт. URL: <http://www.nibulon.com/>
12. Агрохолдинги України: тенденції сьгоднішнього дня АПК. АПК інформ. URL: <http://apk-inform.com/ru>
13. Данкевич А.Є. Формування земельних масивів агрохолдингів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип 2. (32). С. 143-152.
14. Ларионова Н. Большая двадцатка 2018. Главные открытия/объекты года в сфере АПК. *Латифундист*. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/429-bolshaya-dvadsatka-2018-glavnye-otkrytiyaobekty-goda-v-sfere-apk>
15. Пйонтко Н.Б. Вплив діяльності агрохолдингів на становлення монополізації ринку землі України. *Економіка. Проблеми економічного становлення*. 2013. № 1. С. 50-57.

1.4 Дифузія як чинник розвитку інноваційного процесу

Особливість інноваційного процесу полягає у тому, що він не закінчується з першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес поширюється за рахунок появи підприємств-послідовників, й чинником швидкості цього розповсюдження є дифузія.

Оскільки будь-який інноваційний процес можна розглядати як процес перетворень від ідеї до створення новації, від новації до інновації, то після впровадження новації у виробництво настає етап дифузії, який С. Гомулка визначає як розповсюдження нового продукту або способу його виробництва [1, с. 31]. Виходячи з того, що новий матеріалізований продукт (інновація) є результатом інноваційного етапу, а новий нематеріалізований продукт (новація) – результат новаційного, доцільно говорити як про дифузію новації, так і дифузію інновації, що забезпечує інтегрованість інноваційного процесу.

Серед концепцій, які описують дифузію новації з метою розуміння даного процесу, слід визначити концепцію так званого «середнього поля новації». Вона базується безпосередньо на теорії поля, згідно якої кожен рух у просторі здійснюється під дією тяжіння системи локалізації як окремих, так і згрупованих об'єктів, що мають різний соціально-економічний потенціал. Середнє поле новації є